

Satversmes grozījumu priekšlikumi starpkaru periodā

Doc. Dr.iur. Jānis Pleps

1. Pēc Satversmes spēkā stāšanās līdz Kārļa Ulmaņa valsts apvērsumam Satversmes grozījumi bija politiskās dienaskārtības nozīmīgs jautājums. Satversmes grozīšana tika apspriesta sabiedrībā, kā arī tika iekļauta dažādu politisko spēku piedāvājumos.

Kā nozīmīgākie Satversmes grozījumu projekti šajā ziņā analizējami Latviešu nacionālās apvienības (Arveda Berga) un Latviešu zemnieku savienības sagatavotie projekti, kuri tika iesniegti izskatīšanai Saeimā.

2. Visiem šā laika Satversmes grozījumu priekšlikumiem vērojamas vairākas kopīgas iezīmes.

Pirmkārt, pāreja no Saeimas vēlēta Valsts prezidenta uz tiešās vēlēšanās ievēlētu Valsts prezidentu, attiecīgi pagarinot arī Valsts prezidenta pilnvaru termiņu.

Otrkārt, Valsts prezidenta pilnvaru paplašināšana attiecībā uz Saeimu un Ministru kabinetu, lai Valsts prezidents varētu nodrošināt lielāku valsts varas stabilitāti un mazinātu Saeimas ietekmi (parlamentārisma korekcija). Šajā kontekstā nozīmīga būtu Saeimas atlaišanas tiesību piešķiršana Valsts prezidentam.

Pēc savas būtības šie priekšlikumi bija vērsti uz atgriešanos pie Satversmes komisijas piedāvājuma Satversmes izstrādāšanas laikā, kuru Latvijas Satversmes sapulce ar nelielu balsu vairākumu pārskatīja.

3. Diskusijas par Satversmes grozījumu nepieciešamību ietekmēja kā iekšējie apstākļi, tā arī ārējie apstākļi.

Pie iekšējiem apstākļiem varētu minēt Saeimas sadrumstalotību, nespēju izveidot stabilu parlamentāro vairākumu, biežas Ministru kabineta maiņas un daļas sabiedrības un pašu politiķu vilšanos parlamentārisma. Savukārt no ārienes šos procesus ietekmēja parlamentāro sistēmu sabrukums citās Eiropas valstīs. Tālaika Eiropā dominēja autoritāru iekārtu modeļi, kuri bieži vien tika konstitucionāli noformēti kā prezidentālas sistēmas ar teju neierobežotu prezidenta varu.

Piemēram, Latviešu zemnieku savienības 1933.gada Satversmes grozījumu projekts lielā mērā kopēja tajā pašā gadā Igaunijā pieņemtos konstitūcijas grozījumus.

4. Satversmes grozījumu priekšlikumos vērojama zināma evolūcija.

Sākotnēji Satversmes grozīšanas mērķis nav parlamentārās sistēmas likvidēšana, bet gan zināma korekcija, paplašinot Valsts prezidenta pilnvaras. Tieši vēlēts Valsts prezidents ar garāku pilnvaru termiņu un tiesības atlaist Saeimu pats par sevi vēl nenozīmē parlamentārās sistēmas likvidēšanu un pāreju uz prezidentālu sistēmu.

Savukārt 1932. - 1933.gada diskusijas par Satversmes grozīšanu jau iezīmē tendenci konstitucionālā ceļā likvidēt parlamentāro sistēmu, ar Satversmes grozījumiem izveidojot prezidentālu sistēmu. Šajos priekšlikumos tiešās vēlēšanās ievēlētā Valsts prezidentam tiek paredzētas ne vien Saeimas atlaišanas tiesības, bet arī būtiska ietekme uz Ministru kabineta darbu, paredzot Valsts prezidenta uzticības nepieciešamību Ministru kabineta darbībai un mazinot Saeimas ietekmi uz Ministru kabinetu. Kontekstā ar priekšlikumu samazināt Saeimas deputātu skaitu un (jo īpaši) Latviešu zemnieku savienības piedāvāto Valsts prezidenta pilnvaru paplašinājumu šādu grozījumu īstenošana izveidotu prezidentālu sistēmu, kurā Valsts prezidentam kā dominējošajam valsts varas orgānam būtu faktiski neierobežota vara.

Papildus literatūra:

1. Akmentiņš R. Latvijas Satversmes reforma. *Jurists*, 7.gads, 1934.g. aprīlis, Nr.4(56), 105. - 114.sl., 1934.g. maijs, Nr.5(57), 129. - 148.sl.;
2. Ducmanis K. Igaunijas un Latvijas satversmes reformas jautājumi. *Latvijas – Igaunijas biedrības mēnešraksts*, I gads, 1933.g. novembris, Nr. 4-6, 7. - 20.lpp.;
3. Krēsliņš U. Latvijas parlamentārisma realitāte un alternatīvas: piezīmes pie 1922.gada Satversmes diviem reformu projektiem. *Latvijas Vēsture*, 1999, Nr.4, 10. - 18.lpp.;
4. Pleps J. Berga Satversmes grozījumu projekti. *Jurista Vārds*, 2006.g. 11.aprīlis, Nr.15(418), 7. – 12.lpp.

Pielikums Nr.1
Likuma ierosinājums par Latvijas Republikas Satversmes grozīšanu (1927)¹

“A. g. Saeimas prezidijam.

Pamatojoties uz Saeimas kārtības ruļļa 74. pantu, pagodināmi ierosināt šādus grozījumus Latvijas republikas satversmē:

35. pants. Valsts Prezidentu ievēl tauta uz 5 gadiem.

36. pants. Valsts Prezidenta vēlēšanu kārtību noteic Saeima ar sevišķu likumu.

39. pants. Viena un tā pati persona nevar būt par Valsts Prezidentu ilgāk kā 10 gadus no vietas.

48. pants. Valsts Prezidentam ir tiesība atlaist Saeimu. Tādā gadījumā jāizsludina jaunas vēlēšanas, kurām jānotiek ne vēlāk ka 2 mēnešus pēc Saeimas atlaišanas.

50. pantu strīpot.

51. panta beigu teikumu izteikt šādi: “Pēc šāda lēmuma nekavējoši izsludināmas jaunas Valsts Prezidenta vēlēšanas.”

52. panta pirmā teikumā vārdu “Saeima izvēl” vietā likt vārdus “tauta ievēl”.

G. Reinhardts, A. Krastkalns, K. Kūķis, K. Kvelbergs, J. Annuss, A. Bergs, Ringolds Kalnings.”

Pielikums Nr.2
Latvijas Republikas Satversmes grozījumu projekts (1931)²

“Augsti godājamam Saeimas prezidijam.

Atsaucoties uz satversmes 65 . p. un Saeimas kārtības ruļļa 80. p., lūdzam celt priekšā Saeimai šādu satversmes grozījumu projektu:

Latvijas republikas satversmes grozījumi.

I. 35., 36., 48., 51. un 52. p. izteikt šādi:

35. Valsts Prezidentu ievēl vispārīgā tautas nobalsošanā uz 4 gadiem.

Piezīme. Pirmās Valsts Prezidenta vēlēšanas pēc šī likuma izdarāmas 1933. gada marta pirmajā svētdienā un sestdienā pirms tās.

36. Valsts Prezidentu ievēl, aizklāti balsojot, ar nodoto balsu absolūtu vairākumu saskaņā ar Valsts Prezidenta vēlēšanu likumu.

48. Valsts Prezidentam ir tiesība atlaist Saeimu. Pēc tam izsludināmas jaunas Saeimas vēlēšanas, kurām jānotiek ne vēlāk kā divus mēnešus pēc Saeimas atlaišanas.

51. Uz ne mazāk kā puses visu Saeimas deputātu priekšlikumu Saeima slēgtā sēdē ar ne mazāk kā divu trešdaļu visu Saeimas deputātu balsu vairākumu var nolemt atlaist Valsts Prezidentu. Pēc šāda lēmuma ievēlams jauns Valsts Prezidents.

52. Ja valsts Prezidents atsakās no amata, nomirst, vai to atlaiž, pirms viņa amata laiks izbeidzies, Valsts Prezidenta vietu izpilda Saeimas priekšsēdētājs, kamēr ievēl jaunu Valsts Prezidentu. Tāpat Saeimas priekšsēdētājs izpilda Valsts Prezidenta vietu, ja tas atrodas ārpus valsts robežas vai citādi aizkavēts izpildīt savu amatu .

II. 39. un 50. pantus atcelt.

A. Bergs, V. Sanders, L. Ausējs, J. Annuss, G. Reinhardts, K. Beldavs.”

Pielikums Nr.3
Latvijas Republikas Satversmes grozījumu projekts (1932)³

1 Latvijas Republikas II Saeimas V sesijas 21.sēdes 1927.gada 8.aprīlī stenogramma. Grām.: *Latvijas Republikas II Saeimas V sesija (22 sēdes) (no 1927.gada 18.janvāra līdz 1927.gada 8.aprīlim)*. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1927, 753. - 754.sl.

2 Latvijas Republikas III Saeimas VIII sesijas 10.sēdes 1931.gada 20.februārī stenogramma. Grām.: *Latvijas Republikas III Saeimas VIII sesija (19 sēdes) (no 1931.gada 20.janvāra līdz 1927.gada 24.martam)*. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1931, 397.sl.

“Satversmes grozījumu projekts.

1. Latvijas Republikas satversmes 5., 29., 35., 36., 39., 48., 52., 59. un 79. p. izteikt šādi:

5. Saeima sastāv no 50 deputātiem.

29. Par nodarījumiem ārpus sava amata darbības Saeimas deputāts nes pilnu atbildību līdzīgi citiem Latvijas pilsoņiem.

35. Valsts prezidentu ievēl vispārīgā tautas nobalsošanā uz 5 gadiem.

Piezīme. Pirmās valsts prezidenta vēlēšanas pēc šī likuma izdarāmas 1933.gada marta pirmā svētdienā un sestdienā pirms tās.

36. Valsts prezidentu ievēl, aizklāti balsojot, saskaņā ar valsts prezidenta vēlēšanu likumu.

39. Vienu un to pašu personu par valsts prezidentu nevar ievēlēt vairāk kā divas reizes pēc kārtas.

48. Valsts prezidentam ir tiesība atlaist Saeimu. Pēc tam izsludināmas jaunas Saeimas vēlēšanas, kurām jānotiek ne vēlāk kā divus mēnešus pēc Saeimas atlaišanas.

52. Ja valsts prezidents atsakās no amata vai nomirst, pirms viņa amata laiks beidzies, valsts prezidenta vietu izpilda Saeimas priekšsēdētājs, kamēr ievēl jaunu valsts prezidentu. Tāpat Saeimas priekšsēdētājs izpilda valsts prezidenta vietu, ja tas atrodas ārpus valsts robežas vai citādi aizkavēts izpildīt savu amatu.

59. Ministru prezidentam vai ministram jāatkāpjas, kad Saeima ar visu deputātu divu trešdaļu vairākumu tiem izsaka neuzticību. Ja neuzticība izteikta ministru prezidentam, tad jāatkāpjas visam kabinetam, ja atsevišķam ministram, tad tam jāatkāpjas un viņa vietā ministru prezidentam jāaicina cita persona. Ministru prezidentam vai ministram jāatkāpjas, kad valsts prezidents to prasa.

79. Tautas nobalsošanai nodots satversmes grozījumu vai likuma projekts ir pieņemts, ja par to izteikusies ne mazāk kā puse no balsotājiem, bet ne mazāk kā viena ceturtdaļa no visiem balstiesīgiem.

2. Latvijas Republikas satversmes 50. un 51. p. atcelt.”

Pielikums Nr.4

Pārgrozījumi Latvijas Republikas Satversmē (1933)⁴

„Augsti godātam Saeimas prezidijam.

Laipni lūdzam šīs dienas plenārsēdē celt Saeimai priekšā sekojošos pārgrozījumus Latvijas republikas satversmē.

Projekts.

Pārgrozījumi Latvijas republikas satversmē.

Latvijas republikas satversmes (lik. kr. 1922. g. 113) 5., 8., 10., 29., 35., 36., 39., 43., 44., 48., 50., 51., 52., 59., 62., 71., 75., 81. un 84. pantus izteikt tā:

5. Saeima sastāv no 50 tautas priekštāvjiem.

8. Saeimas vēlēšanu tiesības ir abu dzimumu pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu pirmā dienā ir vecāki par divdesmit vienu gadu, izņemot sociāli apgādājamus.

10. Saeimu ievēl uz četriem gadiem.

29. Saeimas sesijas laikā Saeimas locekli nevar apcietināt, izdarīt pie viņa kratīšanu, ne citādi aprobežot viņa personas brīvību, ja tam nepiekrīt Saeima. Saeimas locekli var apcietināt, ja to notver pie paša nozieguma pastrādāšanas. Par katra Saeimas locekļa apcietināšanu divdesmit četru stundu laikā jāpaziņo Saeimas prezidijam, kurš to ceļ priekšā Saeimas sēdē izlemšanai par Saeimas locekļa paturēšanu apcietinājumā, vai par viņa atsvabināšanu.

35. Valsts prezidentu ievēl tauta uz pieciem gadiem vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās

3 Satversmes grozījumu projekts. *Latvis*, 1932.gada 22.maijs

4 Latvijas Republikas IV Saeimas VII sesijas 5.sēdes 1933.gada 3.novembrī stenogramma. Grām.: *Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas. Ārkārtējā un VII sesija. 1933.gads*. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1933, 292. - 293.sl.

vēlēšanās.

36. Valsts prezidenta vēlēšanu tiesības ir abu dzimumu pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir vecāki par divdesmit pieciem gadiem, izņemot sociāli apgādājamus. Valsts prezidenta vēlēšanu kārtību nosaka sevišķs likums.

39. Viena un tā pati persona nevar būt par Valsts prezidentu ilgāk kā desmit gadus no vietas.

43. Valsts prezidents pasludina karu.

44. Valsts prezidentam ir tiesība spert nepieciešamos militārās aizsardzības soļus, ja kāda cita valsts Latvijai pieteikusi karu, vai ienaidnieks iebrūk Latvijas robežās.

48. Valsts prezidentam ir tiesība atlaist Saeimu pirms tās pilnvaru notecēšanas.

50. Pie Saeimas atlaišanas Valsts prezidents izsludina jaunas vēlēšanas, kurām jānotiek ne vēlāk kā sešus mēnešus pēc Saeimas atlaišanas.

51. Valsts prezidentu var atcelt no amata ar tautas nobalsošanu, ja par atlaišanu balso ne mazāk kā puse no balstiesīgiem Valsts prezidenta vēlētajiem. Valsts prezidenta atcelšanu var ierosināt viena desmitā daļa Valsts prezidenta vēlētajū. Pēc atlaišanas nekavējoties jāizsludina jaunas vēlēšanas.

52. Ja Valsts prezidents atsakās no amata, nomirst, vai to atcel, pirms viņa amata laiks izbeidzas, Valsts prezidenta vietu izpilda ministru prezidents, kamēr izvēl jaunu Valsts prezidentu. Tāpat ministru prezidents izpilda Valsts prezidenta vietu, ja pēdējais atrodas ārpus valsts robežām, vai citādi aizkavēts izpildīt savu amatu.

59. Ministru prezidents un Ministru kabineta locekļi stājas amatā pēc apstiprināšanas no Valsts prezidenta. Ja Saeima izteic neuzticību Ministru kabinetam vai atsevišķam Ministru kabineta loceklim, un pie tam Valsts prezidents neatrod par vajadzīgu Saeimu atlaist, tad Ministru kabinetam, vai attiecīgam ministram jāatkāpjas. Ministru kabinetam vai atsevišķiem ministriem jānoliek savas pilnvaras arī tad, kad to prasa Valsts prezidents.

62. Ja valsti apdraud ārējais ienaidnieks, vai ja valstī vai tās daļās ir izcēlies, vai draud izcēties iekšējs nemiers, kurš apdraud pastāvošo valsts iekārtu, tad Ministru kabinetam ar Valsts prezidenta piekrišanu ir tiesība izsludināt izņēmuma stāvokli. Drošības un kārtības labā Valsts prezidentam ir tiesība, arī nepastāvot izņēmuma stāvoklim, ierobežot vai pilnīgi atcelt atsevišķos likumos paredzētās pilsoniskās brīvības; preses, biedrošanās, sapulču, streika un dzīvokļa neaizskaramības tiesības.

71. Valsts prezidentam ir tiesība neizsludināt Saeimas pieņemtos likumus. Septiņu dienu laika, skaitot no likuma pieņemšanas Saeima, Valsts prezidents motivētā rakstā Saeimas priekšsēdētājam var prasīt likuma otrreizēju caurlūkošanu. Ja Saeima likumu negroza, tad Valsts prezidentam ir tiesība šo likumu tomēr neizsludināt, bet nodot to atpakaļ Saeimai pēc nākošam vēlēšanām vēreizējai apspriešanai. Ja Saeima jaunā sastāvā likumu negroza, tad Valsts prezidents otrreiz ierunas nevar celt.

75. Ja Saeima ar ne mazāk kā divu trešdaļu balsu vairākumu pieņem likuma steidzamību, un pie tam Valsts prezidents nav prasījis šāda likuma otrreizēju caurlūkošanu, tad to nevar nodot tautas nobalsošanai, un tas ir izsludināms ne vēlāk kā trešā dienā pēc tam, kad Valsts prezidents pieņemto likumu saņēmis.

81. Laikā starp Saeimas sesijām Ministru kabinetam ir tiesība, ja valsts intereses to prasa, izdot noteikumus, kuriem ir likuma spēks. Šādi noteikumi nevar grozīt Saeimas vēlēšanu likumu, tiesu iekārtas un procesa likumus, budžetu un budžeta tiesības, ka arī pastāvošas Saeimas laikā pieņemtos likumus, tie nevar attiekties uz amnestiju un valsts kases zīmju emisiju, un tie zaudē spēku, ja nav vēlākais trīs dienas pēc Saeimas nākošās sesijas atklāšanas iesniegti Saeimai.

84. Tiesnešus apstiprina Valsts prezidents, un viņi ir neatceļami. Tiesnešus pret viņu gribu var atcelt no amata vienīgi uz tiesas sprieduma pamata. Ar likumu var noteikt vecumu, ar kura sasniegšanu tiesneši atstāj savu amatu.

Rīgā, 24. oktobrī 1933. g.